
Аляксей Пяткевіч

...будзьце ж, будзьце заўсёды людзьмі,
будзьце вернымі Беларусамі!..

«На душах наших —сьлед ланцуга»

У абліччы Ларысы Геніюш было штосьці высакародна-прыгожае, нават артыстычнае. Па-сялянску мажняя, прысэдзістая постаць яе рухалася лёгка і зграбна. Уражвалі нязвычайныя інтанацыі голасу, позірк, жэсты. Напачатку мне здавалася, што гэтая немаладая жанчына, што прайшла праз доўгія і пакутлівыя выпрабаваньні, няспынна какетнічае, выстаўляецца, так ці інакш грае ролю моднай паэткі, якая ўсім падабаецца. Але з цягам часу пераканаўся, што гэта былі натуральныя паводзіны. Натхнёнасьць і адухоўленасьць, самапавага, нацыянальная годнасьць, маральная вышыня жыцьця, пачуцьцё хрысьціянскай справядлівасьці і вера ў прыгажосць свайго народу... Усё гэта Ларыса Геніюш ня толькі пранесла праз савецкія канцлагеры, а ўмацавала ў сэрцы як каштоўнасьці, без якіх не ўяўляла існаваньня.

Непрывычнай падавалася манера яе маўленьня – вытанчаная, трохі чульлівая, напоўненая шматлікімі эмацыянальнымі акцэнтамі, нібыта яна ня гутарку вяла, а чытала вершы. Вельмі ж абвостранай была душэўная рэакцыя, вельмі высокай была

цана характа для паэткі, каб яна магла выказвацца звычайнай, будзённай фразай. Ну, а калі ўжо чытала вершы – як правіла, ня гучна, пераходзячы часам на шэпт, але з моцнымі меладычнымі націскамі – ажывала ўся яе істота, праменіліся бляскам вочы, сьвятлеў твар. Манера чытаньня была больш сьпеўная, чым рытарычная, нават вельмі сьпеўная. З энергічным бляскам вачэй і сьпеўнымі тонамі чытаньня добра стасаваліся скупыя, сьпецыфічна жаночыя, але артыстычна выразныя жэсты рукі і пляча. І таксама нахіл галавы. Ня толькі падчас чытаньня вершаў, а і ў гаворцы з суразмоўцам Ларыса Геніюш нека асабліва высокачола трымала галаву. Гэтак і прайшла па жыцьці, з узьнятай галавою.

Я ня бачыў яе душэўна прыгнечанаю, засмучанаю. Хаця ў вершах пераважалі элегічныя ноты. У размовах паэтка была заўсёды бадзёраю, жваваю. Нават калі ўспамінала лагерныя нягоды ці вяла гаворку пра тыя ці іншыя прыкрасьці, што чыніліся ёй у Зэльве, рабіла гэта з гумарам, адчуваньнем сваёй маральнай перавагі над крыўдзіцелямі. Яна заўсёды жыла на вышыні, ніжэй было ўсё дробязнае, часовае, балючае. І гэта дала ёй магчымасьць бачыць мудрым і пяшчотным зрокам будучую Беларусь, вольную, незалежную.

Мы пазнаёмліся недзе ў 1965-м. Тады на кафедры літаратуры Гарадзенскага педінстытуту, дзе я працаваў, складаўся краязнаўчы зборнік пра літаратурнае жыцьцё Гарадзеншчыны. Я рыхтаваў аглядны матэрыял і, натуральна, ня мог абмінуць Ларысу Геніюш, пра якую тады ведаў мала. Забягаючы наперад, скажу, што рыхтаваны зборнік пад назваю «Наднёманскія былі» ў 1968 годзе выйшаў у выдавецтве «Беларусь». Аднак тэкст пра Геніюш цэнзура з майго артыкулу выкасавала, прычым пасля таго, як я ўжо вычытаў карэктур.

Дапамог тады сустрэцца з Ларысай Антонаўнай мой сябар, настаўнік з вёскі Гудзевічы Мастоўскага раёну Алесь Белакоз, вядомы сёньня краязнавец і грамадскі дзеяч, з якім мы і прыехалі ў Зэльву. Цікавая дэталі. Калі ішлі да хаты Геніюшаў, мне кінулася ў вочы шылдачка з назваю вуліцы «Советская». Я сказаў Белакозу штосьці пра несумяшчальнасьць назвы са знакамітаю жыхаркаю вуліцы. Белакоз адказаў: «Нічога. Будзе некалі вуліца Ларысы Геніюш». Мы зірнулі адзін на аднаго і ўсьміхнуліся: надта ж жаданаю, але і малаверагоднаю ўяўлялася ў той час гэткая замена назвы. Зрэшты, «Советской» вуліца называецца і сёньня.

Жылі Геніюшы ў старым драўляным доме, які належаў яшчэ сьвёкру паэткі. Ларыса пераехала ў Зэльву з родных Жлобаўцаў у 1935-м, калі выйшла замуж за Янку Геніюша, студэнта Пражскага ўніверсітэту. Вярнуўшыся з канцлагеру ў 1956 годзе, муж з жонкаю змаглі атрымаць толькі палову дома, тую, што была далей ад вуліцы. У другой палове, ад вуліцы, жыла суседка, якой КДБ было даверана ажыцьцяўляць нагляд за Геніюшамі (усе пра гэта ведалі). Яна старанна рэгістравала ўсіх наведнікаў геніюшаўскай хаты. У хату вяла, падпертая дзвюма драўлянымі прыступкамі ганку, традыцыйная для нашых местачковых дамоў веранда, адкрытая, незашклёная, з лаўкамі ля кожнай з трох сьценак. На верандзе не аднойчы мы сядзелі з Ларысай Антонаўнай ціхімі летнімі вечарамі, тут добра было размаўляць на паўголосу пра многае, чаго ў лістах не напішаш. Насупраць веранды – рукою падаць – праз вузкі двор за плотам-штыкетнікам цягнуўся агарод, ад вуліцы і ўніз, да канца сядзібы. Самае пачэснае месца на ім займалі кветкі, якія гаспадыня ня проста клапаціла вырошчвала, як гэта робіць ці ня кожная беларуская жанчына, якая мае пры хаце кавалак зямлі, Ларыса Антонаўна любіла кветкі захоплена, самааддана і даглядала іх, разводзіла як сапраўдны кветкавод. Кожны, зазірнуўшы ў агарод, ня мог ня ўразіцца разнастайнасьцю гатункаў, багацьцем колераў. Запомніліся мальвы, астры, півоні і асабліва вяргіні, дзівосныя раскошай кветкавай шапкі, каляровымі адценьнямі ружовых, чырвоных, жоўтых таноў.

З веранды госьць трапляў у прасторныя сенцы і праз дзьверы, што былі насупраць уваходу з двара – на кухню. Яшчэ адны дзьверы, якія знаходзіліся зьлева, вялі з сенцаў у «сьветлыя» пакоі. У гэтыя два пакоі-сьветліцы можна было трапіць і з кухні. Яшчэ адны кухонныя дзьверы вялі ў прахадны пакой, цалкам застаўлены

стэлажамі з кнігамі. На іх стаялі пераважна выданьні 50-70-х гадоў, Іван Пятровіч Геніюш набываў амаль усе беларускія кнігі, якія траплялі ў зэльвенскую, неблагую па тым часе, кнігарню. З гэтага пакою быў праход у спальню. Такім чынам, Геніюшы займалі чатыры невялічкія пакоі з кухняю, хаця жылі пераважна ў двух «сьветлых». У першым ад кухні пры сьценах месціліся яшчэ два стэлажы з кнігамі, сярод якіх былі і рэдкія, віленскія выданьні. Віселі і стаялі на паліцах фотаздымкі ў рамках, іншыя сямейныя рэліквіі. Іх было шмат, яны нават перагружалі інтэр'ер, надавалі яму пэўную музейнасьць. Другі «сьветлы» пакой, што выходзіў вокнамі ў двор, лічыўся сямейным. Тут віселі абразы. Мэбля ў хаце была даўняя, відаць, яшчэ даваенная, што надавала жытлу асаблівую ўтульнасьць. У кніжным пакоі падлогу засьцілаў самаробны падвойны дыван (Алесь Белакоз усё прыкідваў, як яго забраць у Гудзевічкі музей). У спальні ля аднаго з ложкаў ляжала вялікая белая аўчына, на якую так прыёмна было ступаць босымі нагамі. Ладзачы стол для гасьцей, Ларыса Антонаўна заўсёды паўзверх абруса клала па дыяганалі нацыянальнай тканіны пояс.

Гаспадары хаты заўсёды шчыра радаліся гасьцям, хаця адпаведныя службы рабілі ўсё магчымае, каб ізаляваць іх ад людзей. Часам у хату падсылаліся розныя правакатары. Натуральна, у такіх умовах Ларыса Антонаўна, натура вельмі эмацыйная, ставілася да незнаёмых наведнікаў насыцярожана, часам і падазрона. Домік у Зэльве клікаў да сябе і многіх сяброў, якія не баяліся трапіць у лік палітычна падазронных для тагачаснага рэжыму. Тут сустракаў я Зянона Пазьняка, Міхася Чарняўскага, Алега Трусава, Уладзіміра Арлова. З асаблівай прыхільнасьцю прымала Ларыса Геніюш паэтку з Горадні Дануту Бічэль, літаратуразнаўцу з Акадэміі навук Міколу Прашковіча, згаданага ўжо Алесь Белакоза. Прашковіч, праўда, з другой паловы 70-х гадоў у Зэльве, здаецца, не бываў. Вясною 1974 году ён і яшчэ грамадка навукоўцаў – Міхась Чарняўскі, Алесь Каўрус, Сьцяпан Міско, Валянцін Рабкевіч і аўтар гэтых радкоў былі рэпрэсаваныя. За што? Фармальна за папулярызаваньне артыкула ўкраінскага дасьледчыка У. Дзюбы «Інтернаціоналізм или русифікация?». Фактычна ж — за гэтак званы беларускі нацыяналізм (якога, калі прызнацца шчыра, нам усім да гэтай пары бракуе). Усе пяцёра былі знятыя са сваіх пасадаў і пазбаўленыя магчымасьці друкавацца. З Прашковічам абышліся асабліва жорстка. Яму, кандыдату філалагічных навук, аднаму з самых дасьведчаных спецыялістаў у галіне старажытнай беларускай культуры, дазволілі ўладкавацца на такую працу, якая матэрыяльна забяспечвала хіба толькі хлеб і ваду. І так – да яго трагічнай гібелі ў 1983-м. Бесчалавечная сістэма зводзіла з ім рахункі, думаецца, і за сяброўскія адносіны з Ларысай Геніюш.

Пасьля сустрэчаў з паэткай я па маладой дурноце нічога не запісаў, спадзеючыся на памяць. Але тады, падчас візіту з Белакозам, мяне асабліва ўразіў адзін верш Геніюш, страфу з якога я занёс у бланкот.

...І хоць долю другія вершаць,
Ды з-пад тоўшчы чужой кары
Б'юць з крыніцаў гарачыя вершы,
Настоеныя на чабары.

Я сказаў аўтарцы пра сваё ўражаньне, і мы крыху пагаварылі пра самабытнасьць беларускай паэзіі. Пазьней апошні радок верша даў назву кнізе «На чабары настоена» (1982), якую паэтка падаравала з надпісам: «Самым вартым і маяму сэрцу дарагім Беларусам – сямейцы Пяткевічаў. Аўтарка. 25.VII.1982 г. Зэльва».

У 1967 годзе выйшаў з друку зборнік паэзіі Л. Геніюш «Невадам з Нёмана». Гэта была падзея. Я папрасіў Ларысу Антонаўну выступіць перад студэнтамі філалагічнага факультэту Гарадзенскага педінстытуту. Яна з радасьцю згадзілася. Была прызначаная дата сустрэчы. Перад гэтым адбылося сьмешнае і адначасна прыёмнае здарэньне. Студэнты, каб найлепш прывітаць шаноўную госьцю, пайшлі пашукаць кветак. Кветкавай крамы ў Горадні тады не было. Хлопцы ішлі ўскраінаю вуліцаю міма драўляных дамоў і заглядвалі ў двары. І раптам бачаць: насустрач

ідзе жанчына з вялікім букетам у руках. Студэнты – да яе. На дзіва, жанчына ня толькі не абурлася на іх просьбу, а ветліва заўсміхалася, загаварыла: «А мае ж вы міленькія, вы так хораша размаўляеце па-беларуску і самі вы такія харошыя... Вазьміце ўсе кветкі, калі яны вам патрэбныя, вазьміце, калі ласка». Хлопцы, вядома, не адмовіліся і, сьпешна падзякаваўшы, падбегам кінуліся назад. На факультэце сталі дружна хваліцца сваёй удачай. І раптам адчыняюцца дзьверы аўдыторыі і ўваходзіць тая самая жанчына. Нямае сцэна. Ларыса Геніюш адразу ж пазнала на стале свой букет кветак. Але тут жа пасыпаліся воклічы здзіўленьня, жарты, сьмех. Усё гэта паспрыяла ўзаемнаму даверу, і вечарына прайшла пасьпяхова. Паэтка з уздымам чытала свае творы, адказвала на пытаньні, дала аўтографу. Пасьля сустрэчы, калі зайшлі да нас дамоў, зрабіла надпіс на тытуле зборніка: «Дарагому А.Пяткевічу і яго сямейцы са шчырасьцю і любоўю. Ларыса Геніюш. 26/IV 68 г. Гродна».

А назаўтра мяне выклікалі ў абкам КПБ (хаця я ня быў сябрам партыі), і сакратар па ідэалогіі доўга ўшчуваў мяне за непрадуманасьць, палітычную няспеласьць гэтай акцыі. Я настойліва пярэчыў, спасьлягаючыся на факт выхаду кніжкі, але аргумент гэты на чыноўніка ня дзейнічаў. Хутка я і сам пераканаўся, што зьяўленьне зборніка «Невадам з Нёмана» не зьмяніла да лепшага апальнага становішча паэтки.

Летам 1982 году, неўзабаве пасьля выхаду зборніка «На чабары настоена», мы стаялі ў двары Геніюшаў, і Ларыса Антонаўна распавядала, як сардэчна яе сустрэкалі ў выдавецтве «Мастацкая літаратура», як ягоны дырэктар Міхась Дубянецкі раіў ёй неадкладна рыхтаваць новы зборнік і абяцаў сваю падтрымку. Я таксама стараўся давесці паэтку, што трэба прыслухацца да гэтай парады, што творы яе патрэбны людзям і літаратуры. Ларыса Антонаўна згодна ківала галавою, але позірк яе блукаў дзесьці далёка, нібы ведала яна нешта такое, чаго іншыя не маглі ведаць. І ў гэтым згодным ківаньні зусім не адчувалася пэўнасьці. Відаць, сумнявалася паэтка, ці варта друкавацца, застаючыся паняволенай на бацькоўскай зямлі.

Кніга «На чабары настоена», як і папярэдня, была сустрэта глухім маўчаньнем прэсы. У 1968-ым здолеў прарвацца з рэцэнзіяй толькі Адам Мальдзіс у «Звяздзе». Цяпер пашэнціла мне, а крыху пазьней выступіў Алесь Письмянкоў у «ЛіМе». Мой водгук у «Гродненской правде» (7.08.1982) зьявіўся дзякуючы Юрку Голубу, які працаваў у рэдакцыі абласной газеты. Рэцэнзія на зборнік Геніюш выклікала яўнае раздражненьне гарадзенскай наменклатуры. Яно вылілася ў помсту аўтару, зьнешне дробязную і сьмешную, але паказальную для правінцыйных партыйных нораваў. Напярэдадні распрацоўваўся план агульнагарадской вечарыны з нагоды 100-гадовых угодкаў Якуба Коласа, і я быў афіцыйна зацьверджаны дакладчыкам. Пасьля зьяўленьня рэцэнзіі даведваюся, што дакладчыкам будзе іншы чалавек. Больш за тое, усе сябры Саюзу пісьменьнікаў, якія жылі ў Горадні, атрымалі пісьмовыя запрашэньні ў прэзідыум. Я ж не атрымаў. Перад вечарынаю Аляксей Карпюк, які быў тады сакратаром абласнога аддзяленьня СП і які любіў ва ўсім парадак, зайшоў да загадчыка ідэалагічнага аддзела гаркаму КПБ, каб высветліць сітуацыю. Але – дарэмна. На вечарыне мае калегі па пісьменьніцкім цэху сядзелі на сцэне, я – у зале, сярод слухачоў. Хоць гэтак, ды пакарала мяне партыя.

Прыгадваецца яшчэ адзін эпізод з кветкамі. Мне нярэдка даводзілася выязджаць у раённыя цэнтры і выступаць перад настаўнікамі беларускай мовы і літаратуры. Паездкі такія былі прыемнымі, бо заўсёды сустракаў былых сваіх студэнтаў. І ўвогуле вясковыя настаўнікі, што выкладалі беларускую мову і літаратуру, былі найлепшымі слухачамі, з якімі заўсёды добра разумеўся. На занятках мы, як правіла, уздымалі вострыя пытаньні грамадска-палітычнага жыцьця, становішча беларускай нацыі, нацыянальнай школы, роднай мовы. І настаўнікі дружна мяне падтрымлівалі. І вось недзе ў другой палове 70-х трапіў у Зэльву. Прыехаў раніцаю і пайшоў адразу ў школу, дзе меліся сабрацца настаўнікі. Праз нейкі час у класе, дзе вяду заняткі,

адчыняюцца дзевы, і ўплывае спачатку агромісты букет кветак, а затым, шырока ўсьміхаючыся, – Ларыса Антонаўна. Яна сьціпла прысаджваецца на задняй парце ля дзевярэй. Я спешна заканчваю лекцыю і гавару, што зараз будзем знаёміцца са знакамітаю зямлячкаю, паэткаю. Запрашаю Геніюш прайсьці наперад. Яна адмаўляецца. У класе, натуральна, узнікае шум – усе зьбіраюць свае прылады пісьма, складваюць сумкі, партфелі, перамаўляюцца. У гэтай мітусні, заўважаю, некаторыя цішком высьлізгваюць за дзевы. За імі, з жахам бачу, настаўнікі, дакладней, настаўніцы (мужчынаў, здаецца, не было), угнуўшы галовы, хаваючы вочы, хутка пакідаюць клас. Застаецца невялікая грамадка самых сьмелых. Ларыса Антонаўна аддае мне кветкі, а я, стараючыся захаваць бадзёрасць, ня ведаю, што з імі рабіць.

Было гэта ў пару брэжнеўшчыны, людзі баяліся ідэалагічнага перасьледу. Аднак і тыя, хто меў уладу, баяліся Геніюшаў, нават памерлых. Калі хавалі Івана Пятровіча і труну з цэлаю перанесьлі для адпяваньня ў царкву, у яе нахлынуў вялікі натоўп, што займаў усю вуліцу ля хаты. Мы з Міхасём Чарняўскім паволі праходжваліся па ходніку на супраць царквы. Раптам аднекуль вынырнуў і падскочыў да нас вёрткі малады чалавек: «У нас есть сведения, что готовится манифестация... Чтобы никаких политических выступлений, никаких речей!..» І зьнік гэтак жа непрыкметна, як і зьявіўся.

Янка Геніюш таксама быў бяльмом на воку ў службаў рэжыму. Чалавек рознабаковых духоўных інтарэсаў, выпускнік медфаку Карлавага ўніверсітэту ў Празе, ён цікавіўся палітыкай, мастацтвам, літаратурай, якую добра ведаў. Быў заўзятым бібліяфілам. Пасьля канцлагеру працаваў у Зэльвенскай паліклініцы і размаўляў толькі па-беларуску. У мяне дагэтуль захаваўся бланк рэцэпту лекара-дэрматолага, выпісанага Іванам Пятровічам па-беларуску. Нягледзячы на супраціў у раёне, доктар Геніюш усё ж выпусьціў гэты свой бланк у Зэльве ў 1968 годзе.

Ларыса Геніюш любіла быць з людзьмі, цаніла таварыства, кампаніі. Свае круглыя даты (у 1970 і 1980 гг.) адзначала ў хаце ў шырокім коле сяброў. У іх лік траплялі, між іншым, і тыя, хто ня быў духоўна блізка гаспадыні, але ўмеў на яе ўздзейнічаць, найперш беларускай гаворкай. Сама яна прыкладала шмат энэргіі і вынаходлівасьці, каб аб'яднаць усіх разам за сталом, зацікавіць, уразіць рэдкімі стравамі ўласнай вытворчасці. Чаго варты быў адзін толькі крупнік, даўні беларускі напоі (як не прыгадаць тут «Пінскую шляхту»), кампанентамі якога былі мёд, карыцца, яшчэ нешта.

Ведаючы гасьціннасьць і зычлівасьць Ларысы Антонаўны, мы стараліся ў сваю чаргу як найлепш прывітаць і яе. Да 60-годдзя вырашылі падараваць кніжкі ўсіх гарадзенцаў з аўтографамі. Каб было куды пакласьці ладны стос, Васіль Быкаў купіў невялікі драўляны куфэрак, інкруставаны саломкаю ў нацыянальным стылі. Замовіў металёвую пласьцінку, якая мацавалася знутры на паўкруглым веку. Але ў Горадні не знайшлося майстра, які мог выгравіраваць віншавальны тэкст на пласьцінцы. І мы з жонкаю езьдзілі ў Друскенікі, дзе тамтэйшы гравёр вывёў: «Дарагой Ларысе Антонаўне ў дзень 60-годдзя ад сяброў з Горадні». Павезьлі куфэрак, прыгожы настольнік, кветкі (вялікія белыя і чырвоныя гладыёлусы ў збанку з вадою жонка трымала на каленях аж да Зэльвы). Ехалі аўтобусам разам з Данутай Бічэль, быў прыўзняты настрой. Калі ў хаце Ларысы Антонаўны расклалі падарункі, то атрымалася кампазіцыя ў жанры нацюрмарту, цэнтрам якой сталі кветкі, складзеныя ў бел-чырвона-белым спалучэньні. Ларыса Геніюш была гэтым вельмі ўсьцешана. Каньяк, які прывезьлі, абяцала хаваць, як памятку, 10 гадоў. І сапраўды, на 70-годдзе ўрачыста выставіла яго на стол. На адных і другіх угодках паводзілася вельмі стрымана, даючы магчымасьць выгаварыцца іншым. І толькі ў канцы бяседы шмат чытала. Гасьцей было многа. Асабліва ў 1980 годзе, калі «сьветлы» пакой ад кухні быў вызвалены ад мэблі і цалкам запоўнены запрошанымі. Я на просьбу Ларысы Антонаўны веў рэй у застольлі. Запомнілася з той гасьціны Ніна Мацяш —

сваёй інтэлігентнасьцю, цеплынёю ў адносінах з людзьмі. Вельмі хораша прасьпявала яна з сястрою (на два галасы) папулярную пазьней песьню «Калыханка маме». Сярод прысутных вылучаліся мужчыны, якія прайшлі разам з Геніюшамі лагерную Галгофу. Яны трымаліся разам, натуральнай была іх беларуская гаворка. Кідалася ў вочы іх асаблівая жыцьцёвая казынь, непрыхаваная годнасьць. У гэтым яны не адрозьніваліся ад Ларысы Антонаўны, да якой ставіліся па-прыяцельску і разам з тым вельмі сардэчна. Усхвалявала гасьцей, а некаторых крыху і спалохала, як відаць было, песьня пра беларуса-вязьня «Пад гоман вясёлы, пад звон чары поўнай...», якую яны выканалі, дружна падняўшыся за сталом. Гэтая папулярная заходнебеларуская песьня-гімн гучала ў іх па-баявому, задушэўна, пранікнёна.

І тварам зьбялелым прыпаўшы да кратаў,
Ён зорку шукае у небе начным,
Каб думкі занесла да роднае хаты,
Каб кліч перадала ўсім брацьцям сваім.

Памятаецца, на тых угодках чытала Ларыса Антонаўна вялікі ўрывац са сваіх мемуараў – пра час вайны, пра паездку ў Менск, на Другі Усебеларускі кангрэс.

Раптоўна і неяк загадкава адышла яна з жыцьця. Нечакана выявілася захворваньне «абадочнай кішкі». Накіравалі ў Горадню, у абласную бальніцу, потым у загарадны анкалагічны стацыянар Лабна. Быў канец лютага 1983 году. Мы з жонкаю прыехалі наведаць хворую. Ларысы Антонаўны не было – вазілі ў горад на рэнтген. Калі нарэшце вярнулася, яе чакаў абед, і перамовіцца не было калі. Геніюш выглядала, як заўсёды, энергічна, гаваркою. Пра сваю нядужасьць выказалася скептычна: маўляў, нічога сур'ёзнага. Затое ахвотна дзялілася ўражаньнямі пра суседзяў-супалатнікаў, увогуле пра бытаваньне ў закінутым у глушы, па-свойму ўтульным колішнім маёнткавым доме, цяпер панылым, населеным людзьмі ў шэрых бальнічных халатах. Жыва пабліскваючы вачыма, распавядала, як чытае ў палаце вершы, як добра іх прымаюць, і гэта дапамагае людзям бавіць час. Я папрасіў у паэтку аўтограф для дачкі – падаў зборнік «На чабары настоена». Прыткнуўшыся бокам ля стала, тут жа, у цесным вестыбюлі, яна зрабіла надпіс: «Дарагой Марыначцы Загідулінай-Пяткевіч і яе сыну Аляксею. Люты 1983 г. Ларыса Геніюш». Мабыць, гэта быў апошні аўтограф...

Неўзабаве яе вярнулі ў абласную бальніцу. Мы зноў спаткаліся. Ларыса Антонаўна зусім не выглядала хвораю. Тым больш, займала нейкі непалатны пакой (не было месцаў) і апранутая была яшчэ ў сваё, хатняе. Трымала ў руках кніжку, якую чытала перад маім прыходам.

Пазьней я наведваў яе шмат разоў. Зрэшты, наведвальнікаў у Ларысы Антонаўны было нямала. Найбольш клопатаў праяўляла яе стрыечная сястра, супрацоўніца Гарадзенскага ўніверсітэту Ніна Паўлаўна Міклашэвіч, якая штодзень прыносіла перадачы, у тым ліку абавязковыя сьвежыя курьні булён. Сябры, наколькі ведаю, ня ўмешваліся ў ход лекаваньня, давяраючы такому высокаму аўтарытэту, як акадэмік Юры Астроўскі — ён ведаў лекараў і апекаваўся хвораю. Прыкладна праз месяц знаходжаньня ў бальніцы зрабілі Ларысе Антонаўне аперацыю. Прайшла яна, відаць, паспяхова, бо хворая хутка папраўлялася, весялела. З красавіка, на каталіцкі Вялікдзень, за чатыры дні да сьмерці, у бальніцы была мая жонка – прынесла «святцонага». Сьвятчны пачастунак падняў настрой усіх у палаце, у тым ліку і Ларысы Антонаўны, якая пачувалася добра. І вось неўзабаве (праз тыдзень пасля аперацыі!) яе літаральна схвалілі і адправілі на новую аперацыю, пасля якой яна хутка памёрла. Навошта была патрэбная тая паўторная аперацыя? На гэтае пытаньне ніхто, здаецца, ня змог даць уцямнага адказу.

Памятаю, я прымчаўся ў бальніцу і застаў ля ложка хвораю Ніну Паўлаўну, яшчэ кагосці. Ларыса Антонаўна была ў прытомнасьці, але не магла размаўляць, не пры-

мала ежы, толькі зрэдку прасіла піць. Не глядзела па баках, толькі, лежачы на сьпіне, цяжка, з глухім стогнам дыхала. Учарнелы, спакутаваны, абліты потам твар, глыбока запалыя вочы не абяцалі нічога добрага. Неўзабаве я зноў прыбег у бальніцу, дзе сын паэткі Юрка сказаў, што ня варта заходзіць, бо маці бяз памяці. Мы моўчкі пасядзелі тады ў альтанцы ля бальнічнага корпусу, ня ведаючы, як жа быць далей.

Юрка вырас на чужыне, без бацькоў і быў наравістым, малакіраваным. Але маці моцна любіў, яе маральную ўладу над сабою адчуваў заўсёды. Пэўна, і пісаць пачаў ня без яе ўздзеяння, раскрыўшыся паступова як здольны прэзаік. Мы нярэдка сустракаліся ў Зэльве, куды ён прыязджаў то адзін, то з сям'ёю, і я ведаў, якое гора валіцца на яго...

Пасья мы з Юркам Голубам і ягонай жонкай везьлі на машыне ў бальніцу труну. Перакладалі ў моргу цела ў надта ж прасторную, як здавалася, дамавіну. Калацілася сэрца і ніяк не магло прыняць таго страшнага і недарэчнага факту, што ў труне – Ларыса Антонаўна Геніюш.

Хаваць яе выйшла ўся Зэльва. Людзі запоўнілі прылеглыя да хаты вуліцы. Вось яна, думалася, сапраўдная любоў землякоў да свае паэткі. Менчукоў было некалькі чалавек. З пісьменьнікаў – Вольга Іпатава і Адам Мальдзіс. Ён і выступіў першым на могільках. Гаварыў пра грамадзянскае значэньне творчасці Ларысы Геніюш, шырыню яе зацікаўленьняў, глыбокую народнасьць яе паэзіі. Затым я сказаў пра тое, што нацыянальна-патрыятычны кірунак быў галоўнай лініяй творчага жыцьця паэткі. Уладзімір Арлоў (ён прыехаў з Полацку) прачытаў верш Сержука Сокалава-Воюша. Слова над магілаю меў таксама сьвятар Зэльвенскай царквы айцец Васіль, які быў у добрых сяброўскіх адносінах з памерлаю, які адзначыў яе высокую чалавечнасьць, хрысьціянскую маральнасьць яе натуры.

Разышліся людзі з могількаў. Разьехаліся мы ўсе дамоў... У мяне засталася адчуваньне, быццам Зэльва з той пары асірацела. Я, прынамсі, там ужо амаль ня быў. Аднойчы толькі, трапіўшы з Аляксеем Карпюком па нейкіх справах у мястэчка, мы зайшлі ў знаёмую хату. Яна не была зачыненая. З сенцаў адразу скіраваліся налева, у сьветлы пакой. Там сядзелі і чакалі кагосьці нявестка паэткі Валянціна і яе ўнучкі Міхась і Алесь. Для іх напісала бабуля свае дзіцячыя кніжкі «Казкі для Міхаські» (1972) і «Добрай раніцы, Алесь» (1976). Мы тады пастаялі, перакінуліся словамі. У хаце было пуста. Яна выглядала нежывою, хаця некаторыя рэчы яшчэ заставаліся. Мы хутка выйшлі.

Лёс хаты, як і яе гаспадароў, таксама драматычны. Яна перабудаваная, у ёй жывуць чужыя людзі. Зразумела, што ва ўсіх падобных стратах вінаваты савецкі і сёньняшні рэжымы, што нішчаць пад карань усё беларускае. У сям'і Геніюшаў усе маральна не сумяшчаліся з сістэмай таталітарызму і заўчасна пайшлі з жыцьця. У 1979-м памёр Іван Пятровіч Геніюш. На пяць гадоў перажыла яго Ларыса Антонаўна. А праз тры гады, зноў жа раптоўна і загадкава, пакінуў гэты сьвет адзіны іх сын Юрка, вядомы ў Беластоку дзіцячы лекар і беларускі пісьменьнік-патрыёт. Сёньня цяжка вышукваць канкрэтныя прычыны гэтых сьмерцяў. Аднак іх дзіўная паслядоўнасьць выглядае трагічна прадвызначанаю, амаль запраграмаванаю.

У мяне зьберагліся машынапісы некаторых твораў Ларысы Геніюш. Частку з іх, надрукаваных на стандартных аркушах, паэтка перадала мне ў другой палове 60-х гадоў. Некаторыя я вярнуў, калі рыхтаваўся зборнік «На чабары настоена». Яшчэ некалькі дзясяткаў вершаў, надрукаваных на вузкіх папяровых палосках ці на тоненькай нестандартнай паперы, паэтка перадала ў 1977 годзе.

Прапаную чытачам «Дзеяслова» вершы, якія раней не друкаваліся.

Ларыса ГЕНЮШ**«Не любіла ў жыцці я ценяў...»**

* * *

Вершы мае захаваныя
У сэрцы на сто замкоў,
Вершы мае закаваныя
За праўду і за любоў.

Вершы мае вы, шэрыя,
Птушкі з-пад аблокоў.
Песьні мае вы, верныя
Скарбам маіх дзядоў,

Спадчыне недаацэненай,
Мудрасьці глыбіні,
Выбеленай цярпеньнямі,
Загартаванай ў агні.

Вершы ды доля зрэбная —
Як летуценні з зары,
Голас мой, сьцюжай цярэблены,
Зломаны без пары.

Песьні на поўнач гнаныя,
Песьні з-пад ланцугоў.
Песьні непрадаваныя,
Песьні – цярпеньня кроў.

Вершы мае падбітыя,
Водгульце маіх дум.
Вы, як і я, забытыя,
Крыкі мае ў бяду.

Дзе пазьбіраць разгубленых,
Як у вянок сплясьці...
Песьні – мой хорам, зрублены
З родных бярэвён у жыцці.

ПАЭТ

Ўсё з турмою, ўсё з тугою
Праз няроўны шлях.

*Ларыса Геніюш
каля ганку
свайго дому.*

Ад прыбояў і адбояў
Сэрца у рубцах.

Той налева, той направа —
Сьцейша б куцьця.
А паэт шукае праўды
За цану жыцця.

І для твараў, і для маскаў
Дарам шчодрых жмень
Ён гатоў асыпаць ласкай
Свой апошні дзень...

У цярпеньні, бы ў прадоньне
Кінуты, ідзе.
У натруджаных далонях
Сэрца для людзей.

Зводзіць дзень канцы з канцамі...
Б'е яму ў дакор
Клоун-месяц бубянцамі
Бесканечных зор...

* * *

Прыляцела сінічка пад малое акно,
Быццам знаемся з ёю мы аднекуль даўно,

І махае галоўкай, і глядзіць на мяне,
Аж трапечы галінка на замёрзлым акне.

Я прыцельцы рада, маленькі мой госьць,
Ты глядзіш на мяне, як мая маладосьць.
Вабіш лётам свабодным, песняй з хат і для хат,
Аж з вачэй непагодных мне пасыпаўся град...

МАШЫНЫ

Машыны грымяць, стракочуць,
Альбо паўзуць бяшумна.
Машыны есьці ня хочуць,
Машынам ніколі ня сумна.
Ня сыдуцца на параду,
Не абмяркуюць лёсу,
Паслушныя тупа загаду,
Круцяць свае калёсы.
Раны цяплом мы гоім,
Словам, усмешкай любай.
Там, дзе ў нас сэрца жывое,
Ў машынаў драты і трубы.
Тупасьць глухой пакоры,
Ці траскатня чужая.
Машыне ня скажаш аб горы,
Машыны не пакахаеш.
Ні босай, ні ў лес, ні ў рэчку —
Толькі дарогай на шынах.
Без каханьня парываў вечных
Машынаў родзяць машыны.
Сэрцы б'юцца, лякочуць,
Уздых і апад няўпінны.
Ні волі, ні сонца ня хочуць
Толькі адны машыны.
Калёсы ў пякельным руху,
Дзе мозг – чужыя пружыны,
Ня думаць, а слухаць, слухаць –
Пракляцьце бяздушных машынаў.

* * *

Чало у поце, далоні ў працы,
У сэрцы туга.

На душах нашых, як на сабацы –
 Сьлед ланцуга.
 У цела народу ўпіліся вякамі,
 Пара скідаць!
 Ланцуг сабачы, яго клыкамі
 Не разарваць...
 Чорныя брацьця: Гвінея, Гана
 Ё свабоды час
 З сумам у сэрцах, ужо раскаваных,
 Глядзяць на нас.
 Мова народу ў аковах гіне,
 Годзе душыць!
 Калі іх з рук ужо нам ня скінуць —
 Скіньма з душы!

* * *

К чорту гарэлку, шэйкі і твісты,
 Юную голаў хлусьнёю кружыць!
 У сэрца народу скірованы выстрал,
 Жыць яму заўтра, альбо ня жыць...

Мовай ня нашай заплавілі горад,
 Ціхіх сялянак ня лічаць людзьмі,
 Нельга ўлівацца ў чужацкае мора
 Юнасьцю нашай, крывёю, дзяцьмі.

Нельга. Мы ўдома свае, а ня сьведкі.
 Няпрошана злыдні абсели сталы,
 Кідаюць «з ласкі» свае нам аб'едкі,
 Плодзяць халуйства на нашай зямлі.

Мы — стража ля нашай народнай калыскі.
 Вораг суровы і лёс наш круты,
 У нас за плячыма крычаць абеліскі,
 З крыўдаю ў сэрцы падходзяць браты.

Мы сёньня лёсу Радзімы зарука,
 Выканаць нам, што бацькі не змаглі.
 У нас запытаюць з дакорам унукі
 Аб волі, аб мове радзімай зямлі.

Сёньня ж на пласе родная мова,
 Вырваць жывую належыць з агню,

Слова «кахаю» – слабае слова,
Мужнае слова – абараню!!!

14 верасня 1968 г.

СЬВІТАНАК

Жыцьцё ўскалыхнула зноў водгульле дум,
Аб другім сёньня думаць ня хочацца,
Нават месяц свавольна адбіўся ад рук,
Без канвою між хмараў валочыцца.

Ці недзе сугробам па тундры брыдзе
Сьлядамі нявольных калонаў
І лічыць гады: колькі хто адсядзеў –
Губляецца недзе ў мільёнах...
Йдзе чорная маса па белым сьнягу.
Загад даў вусаты і «мудры»... –
Сабачыя морды, канвою разгул
І крык замярзаючы ў тундры.
Нат у суровы, у каменны век,
Тупы, у пячоры жывучы,
Яшчэ вузкалобы, як зьвер, чалавек
Жанчын так нялюдска ня мучыў...

* * *

Сьмелая праўда выходзіць з цямна
І шуміць, як страшная аповесьць.
Праўда на сьвеце ёсьць толькі адна,
Як і зло на сьвеце адно ёсьць.

Хочацца верыць ў шлях новага дня,
Што другам прыходзіць, бяз зьдзекаў.
Бо так жа, як сьвет ратаваць ад агня,
Трэба ў ім ратаваць чалавека.
Дзе каму страх аглянуцца назад,
Зьняць маску з вачэй невыгодна...
Сумленьне і праўда — ёсьць больш, як загад,
Народ – больш за ўсе нагароды.
Судзіць не умею. Дароўваць тым больш.
Гэта зноў гадаваць бесхрыбетных,
Якія за страшны, за юдавы грош
Будуць мучыць па турмах паэтаў.

* * *

Сьвітае. Нявінныя ўсталі з калень.
І мёртвыя выйшлі на лаўры,
А зьбітыя праўдай схаваліся ў цень,
Апошнія сталіназаўры.

* * *

Вечар сумны апаў мне на вейкі,
Будзе роздум да ночы глыбінь,
Як жа жыць, як стрываць чалавеку
У варожую, грозную стынь?
Вера ў сэрцы, малітва на вуснах,
Ды нястрымныя сьлёзы падчас,
Як устояць жа нам, беларусам,
Калі хмарамі зло супраць нас?
Лусту за лустай ад бохана рэжуць,
Вякі Беларусь нашу мілую тнуць,
Перапалавінілі нат Белавежу,
На межах зубры неспакойна равуць.

* * *

А на зямлі падняволенай толькі
Замкі старыя ў руінах стаяць,
Сьпяць на курганнай зямлі валатоўкі,
Ды ў валатоўках і волаты сьпяць.
У народу старыя і новыя раны,
Мову карчуюць чужыя паны.
Панура глядзяць і маўчаць партызаны –
Што ж, не народу служылі яны.
Сеюць у душах нянашае семя,
Пытаньне прад намі: быць ці ня быць?
Мы, беларусы, хрышчонае племя,
Цяжка з хрышчоных іудаў зрабіць!
Даўно на палетках вайна адгрымела,
А ўсё над магіламі распач і энк.
Адрэзалі нам ад народнага цела
Ўсю Беласточчыну, Вільню, Смаленск.
І харошую нашу, у сьвеце адзіную
Пад славу тае пушчы зялёным крылом
Падзялілі надвое сямейку зубрыную,
Паласнуўшы народу па сэрцы нажом.

Ад нялюдскасці гэтай і сумна, і страшна,
Няма дзіва, што кожнае сэрца дрыжыць,
Бо вякі непадзельная, родная, наша,
Пакрамсаная недругам пушча ляжыць.
У нас кожны чацьвёрты ляжыць у магіле,
Ён сваю галаву недарэмна злажыў,
Нас няволілі, ў турмах гналі, глумілі,
Але пушчы дагэтуль ніхто не дзяліў.

* * *

Хоць даўно ўжо ў сьвеце вайна адгрымела,
Даўні недруг наш сёння – другі чалавек,
А у нас ўсё пакуты. Бясконца падзелы
Ды чужацкая хітрасьць навокал і здзек.
Ўжо ня раз падцялі нам свабодныя крыльлі,
Што ж, бяскрылых, вядома, няволіць лягчэй,
Ад народу загоны, зямлю аддзялілі,
Думы продкаў, мінуласьць і душы дзяцей.

* * *

Толькі бой безупынны вядзецца,
Дзікуны ў наступленьне ідуць,
Аддзяляюць нам мову ад сэрцаў,
Чалавечнасьць ў народу бяруць!
Усё гладка здаецца тут зьнешне,
А, па сутнасьці, крочыць вайна,
Спадцішка забіваюць найлепшых –
Не адзін ужо сьпіць Баразна.
Йдзе вайна, ды ўжо без аўтаматаў,
І ня ліўнямі — нашая кроў.
Забіваюць, здымаюць нам варту
Чалавечых, народных правоў.

* * *

Бой наш няроўны, бо мы не забойцы,
Няма ў нас крыві на шляхотных руках.
Яны жа касілі братоў неаднойчы,
На людскасць усю наганяючы жах.
Бой ідзе ўпарты, нас б'юць і нявечаць,
Дзеляць нам пушчы, народ і палі.
Усё ж выйграем бой гэты за чалавечнасьць,
Бо з намі ўсе лепшыя людзі зямлі!!!

* * *

Калі хто з нас падаў, дык падаў насцьмерць,
 Але ніколі — як раб, на калені.
 Ня з лёзаў ў нас пушчы і не з бадылёў,
 І не адныя блукаюць там цені...
 Народ не заплача, ня плачуць па тых,
 Хто так нечасьціва к чужым адыходзіць,
 Вылеціць болей арлоў маладых
 І болей дастойных жанчыны народзяць!
 Роўная ненавісьць ў нас і любоў,
 І ў небацьпецы – ня страх, а адвага.
 У нас, кажуць, у жылах яцьвяжская кроў,
 Што ж, калі праўда, дык дзякуй яцьвягам!
 На поўначы лютай мы мерзлі наскрозь,
 Бог дасьць, нашым людзям так не давядзецца,
 Марозілі старасьць нам і маладосьць,
 Хацелі яшчэ замарозіць і сэрцы.
 Не, так далёка мароз не пранік,
 Не замарозіў змагань і сумленьня,
 Мы крыкнем і праўнукі ўчуюць наш крык,
 Патоптаных ворагам ўздымуць з каленяў!
 Ня тое рабіў з намі люты маскаль,
 Мардуючы лепшых ў нявольнай Айчыне,
 Нам сёньня зламаных, застрашаных жаль,
 Як маці шкада заблудзіўшага сына.
 Нас мучылі, гнулі, але не змаглі.
 Зноў недруг над намі, над вамі лютуе.
 Прыпадзьце ж абліччам да роднай зямлі,
 Магчыма, зямля, зразумеўшы, даруе.

1976

ДЗЕД І БАБА

Сеў дзядок на лаве, выпіў чаркі дзьве,
 І бушуюць думы ў цёмнай галаве:
 «Рана я жаніўся, каб гэта ж пазьней —
 Было бы на сьвеце многа весялей.
 Баба усё ткала, прала гэты лён,
 Ня знала панчохаў тоненькіх – капрон.
 Хустачку завяжа, андарак даўгі...
 Сёньня, каб жаніцца, быў бы я другі.
 Выбраў бы такую пасярод дзяўчат –
 Ў шоўкавай сукенцы, ў туфельках бяз пят...»

І бабцы ня сьпіцца. Думае ня раз,
Што радзіла маці ня у добры час
І выдала замуж не таму, каб жыць,
А каб веру ў праўду, ў людскасьць загубіць.
Мужык вечна п'яны, грошай не стае,
Нават соль ня танна для таго, хто п'е.
Дзеўкаю б прыгожай ёй сягонья быць —
Выбрала б такога, з якім варта жыць.
З сэрцам чалавечым, з яснай галавой,
Што кахаў бы працу і ў сям'і спакой,
Каб ня піў гарэлкі, цаніў чужы пот
І шанаваў лапаць, зарабіўшы бот.

* * *

Пахавайце мяне ў гаі,
Дзе зялёна кругом, зялёна.
Няхай злучацца думы мае
З шумам лісьця ў дубовых кронах.
Калі восені пражу спрадуць,
Мо часамі па сьцежачцы вузкай
Да мяне мае ўнукі прыдуць
І акажуцца па-беларуску.
Я да сэрца прамерзла зімой
(Слаўны сьцюжай краі чужыя).
Няхай дрэвы апаўшай ліствой
Цёпла косьці мае накрывоць.
Не прыходзьце сюды са сьлязьмі,
Выпрастоўвайце горда плечы,
Боль і сьлёзы маёй зямлі
Забяру я з сабой у вечнасьць...
Разганеце пад крыжам цень,
Не любіла ў жыцьці я ценяў.
Раскажыце, як край цвіце
З вашай працы, з маіх цярпеньняў.
Мы з харошай, сьвятой зямлі,
Што канала ад мук вякамі.
Будзьце ж, будзьце заўсёды людзьмі,
Будзьце вернымі Беларусамі!

*Публікацыя
Аляксея ПЯТКЕВІЧА.*

